

Назарій Лоштин

Заборонені книги у бібліотеці монастиря домініканців у Ярославі

Nazariy Loshtyn

Prohibited Books in the library of the Dominican monastery in the city of Jarosław

As based on the inventory of the XVIII c., the author analyses the prohibited books in the library of the Dominican monastery in the city of Jarosław. Identification of books included in the Index of Prohibited Books is fulfilled in the article. The brief analysis of there is provided in the article.

Keywords: the Index of Prohibited Books, library, Dominicans, Jarosław

За матеріалами інвентаря кінця XVIII ст. проаналізовано заборонені книги у бібліотеці монастиря ордену домініканців у місті Ярославі. Здійснено ідентифікацію книг, що внесені до Індексу заборонених книг, а також подано короткий аналіз їхнього змісту.

Ключові слова: Індекс заборонених книг, бібліотека, домініканці, Ярослав

Костел Матері Божої у Ярославі постав у XV ст. як храм для чудотворної скульптури Матері Божої. У 1629 р. він був переданий ордену єзуїтів, які вже розпочали зведення монастиря при костелі. Монастир був закритий у 1773 р. під час ліквідації ордену, а його бібліотека перевезена до Львова. У 1777 р. монастир передали ордену домініканців, що прибули до Ярослава з Бохні, де їхній монастир згорів. Ймовірно, що домініканці привезли до Ярослава свою книгозбірню з Бохні.

Відповідно до опису в каталожній картці у Науковій бібліотеці Львівського національного університету ім. І. Франка, даний каталог укладений у 1774 р. (видається, що дата вказана вже після того, як інвентар потрапив до університетської книгозбірні). Ймовірно, що в монастирі книги зберігались у скринях, кожна з яких мала своє літерне позначення, і в ній зберігались книги однієї або декількох тематичних категорій.

До складу книгозбірні отців-проповідників входили книги з різноманітної тематики: коментарі Святого Письма, праці отців церкви, про-

повідницька література, казуїстика та контрверсійна теологія, цивільне і канонічне право, філософія, риторика, граматики, поетика, астрономія, геометрія, медицина. Загалом у бібліотеці домініканців у Ярославі було 2 020 книг.

Окремо до інвентаря записано книги, що внесені до Індeksu заборонених книг. Індекс заборонених книг вперше виданий у 1559 р. у Венеції під час понтифікату Павла IV. Проте його створенню передувала видана у 1543 р. в Італії постанова, відповідно до якої усі книги, будь-якої тематики, не можуть бути надруковані без дозволу Інквізиції, а книговидавці були зобов'язані присилати Інквізиції каталоги книг. До ймовірної дати укладення інвентаря – 1774 р. – Індекс видавали дванадцять разів¹.

У монастирській бібліотеці зберігалось лише 8 заборонених книг², які могли потрапити до неї внаслідок дарувань власних книгозбірень приватними особами або ж були вилучені у їхніх власників. Також книги могли перейти у «спадок» від єзуїтів, яким раніше належав монастир. У єзуїтській книгозбірні у 1765 р. було 197 заборонених книг³.

Першим у списку здійснений запис «Biblia Polonica»⁴. Враховуючи, що Біблію внесено до заборонених у даному випадку, то можна припускати, що йдеться про один із протестантських перекладів Святого Письма. Перший друкований переклад Біблії польською мовою – так звана Біблія Леополіти – видано у 1561 р. Цей переклад здійснив професор Краківського університету Ян Ніч з Львова. Канонічний для католицької церкви переклад здійснив польський єзуїт Якуб Вуек у кінці XVI ст. (перше повне видання Біблії у перекладі Вуека вийшло у 1599 р. у Кракові).

Протестанти також перекладали Біблію польською. Вони здійснили три переклади – так звані Берестейська Біблія або ж Радзивілівська (кальвіністська, 1563 р.), Несвіжська Біблія (аріанська, 1570–1572 рр.) та Гданська Біблія (лютеранська та кальвіністська, 1632 р.).

Власне перший протестантський переклад Святого Письма здійснено з підтримкою, мабуть, найвідомішого польського та литовського лютеранина – князя Миколая Радзивіла «Чорного» (1515–1565 рр.). Князь Радзивіл зібрав навколо себе групу активних протестантських діячів, сприяв розвитку кальвінізму на території Польщі та Литви. Зокрема, з цією метою він заклав друкарню у Бересті, де й побачив світ переклад

Біблії у 1563 р. Переклад здійснено з івриту та греки – нове видання було першим перекладом Святого Письма польською, здійсненим з оригінальних мов. Видання було присвячено польському королеві Сигізмунду Августу. Кальвіністи використовували цей переклад аж до 1632 р., доки не вийшов друком новий переклад – Гданська Біблія (загалом здійснено п'ять перевидань Берестейської Біблії – 1566 р., 1568 р., 1593 р. та 1599 р.)⁵.

Наступний переклад здійснено 1570 р. у Несвіжі. Його автором був протестантський теолог Шимон Будний (1530–1593 рр.). Новий переклад надруковано у 1572 р. Будний був незадоволений попереднім перекладом Біблії, спершу спробувавши його зредагувати, однак згодом розпочав робити власний переклад. Нове видання Біблії у більшості використовували польські брати – прихильника вчення італійця Фаустина Социна (1539–1604 рр.).

Ще один переклад Біблії польською побачив світ через півстоліття – у 1632 р. у місті Гданську – звідси й назва Гданської Біблії. Новий переклад підготували до друку Даніель Міколасвський та Ян Турновський. Це був вдосконалений переклад Берестейської Біблії, який став головним для польських протестантів аж до наших часів. Нове видання Біблії у польському перекладі присвячено новообраному королю Владиславу IV⁶.

Вихід у світ протестантських перекладів Святого Письма мав сприяти поширенню нових Реформаційних ідей на території Речі Посполитої, а також стимулювати видання католицьких перекладів, зокрема й перекладу Якуба Вуєка⁷.

Наступною до інвентаря внесена книга «*Sylva biblicorum pompinum*»⁸ німецького гуманіста та лютеранського теолога Андреаса Альтгамера⁹ (1500–1539 рр.). Згадана книга – це енциклопедичний словник, у якому автор в алфавітному порядку подає інформацію про біблійні постаті, народи, міста та географічні об'єкти. До кожного гасла додаються посилання на ту частину Святого Письма, в якій ці постаті/об'єкти фігурують.

Також до інвентаря записана книга «*Chronologia historiae*»¹⁰ Давида Хитрея¹¹ (1531–1600 рр.) – провідного протестантського теолога й історика XVI ст., одного з авторів лютеранської Формули Згоди. У своїй праці Хитрей поєднав біблійну, класичну та сучасну йому історію в когерентну послідовність¹².

Представлені серед заборонених книг й твори античних авторів. До списку під назвою «*Oregum*»¹³ внесено праці давньогрецького письменника та сатирика Лукіана з Самостати (120–180 рр.). Лукіана часто відносять до раних критиків християнства, зокрема це пов'язано з такими творами письменника, як «Александр, або лжепророк» та «На смерть Перегріна» (до Індексу внесений лише цей твір та твір «*Philopatris*»¹⁴ – анонімний діалог X ст., який помилково приписували греку¹⁵), в яких він виступає з критикою «забобонів» та лжепророків. У творі «Александр, або лжепророк» Лукіан висміяв популярного в його часи пророка Александра, який створив у місті Абонітеїкос (суч. Інеболу в Туреччині) оракул бога Глікона і завдяки своїм «чудесам» та пророцтвам отримав великі статки. В іншому творі – «На смерть Перегріна» Лукіан критикує пройдисвіта Перегріна, який виступав під виглядом побожного християнина. У своїх творах грецький письменник-сатирик загалом намагається спростувати віру людей у чудеса та магію, виступаючи проти різноманітних лжепророків, до яких він зараховував й Ісуса Христа. Ймовірно це пов'язано з тим, що Лукіан вважав християнство подібним до епікурейства, яке він активно критикував у своїх працях.

Серед інших творів протестантських авторів до інвентаря записана книга «*Apologia pro sexufemineo*»¹⁶ лютеранського теолога Йогана Фредера¹⁷ (1510–1562 рр.), яку він видав під іменем Joan. Ireneum у 1544 р. У своїх творах Фредер виступав на захист жінок; вказував, що Єва не була винною більше за Адама у гріхопадінні¹⁸.

Останніми записано три книги відомого діяча епохи Відродження – італійського політичного мислителя Нікколо Макіавеллі (1469–1527 рр.). Усі твори цього автора були внесені до Індексу заборонених книг¹⁹. Назви книг в бібліотечному інвентарі скорочені – «*Di Pierodi Medici*»²⁰ та двічі «*Derepublica*»²¹.

У першому випадку ймовірно йдеться про найвідомішу працю Макіавеллі – «Державець», що вперше побачив світ у 1513 р. Працю було присвячено Лоренцо Ді П'єро Медичі Пишному. Головна ідея праці – це проголошення сили людини та її розуму; людина здатна змінювати світ відповідно до власних потреб і планів. Макіавеллі одним із перших проголосив принцип вірності не Богу чи князю, а ідеї Батьківщини²². У «Державці» Макіавеллі висловив власні думки щодо ролі церкви та

релігії у суспільстві. Враховуючи той факт, що в час написання твору папою був представник роду Медичі – Лев X, то у ньому Макіавеллі помірковано висловлював свої погляди. В окремому розділі під назвою «Про володіння церковні» автор висловлює думку про те, що церковною владою керує вища сила, недоступна людському розуму.

Стосовно книги «*Derepublica*» можна припустити, що йдеться про твір «Роздуми з приводу перших 10 книг Тіта Лівія», який у пізніших редакціях видавали під заголовком «*Disputationum Derepublica*». У цій праці Макіавеллі висловлює більш критичне ставлення до церкви, зокрема критикує сучасну йому церкву за негідну поведінку духовенства, що підкопує віру, та за світську владу пап, що перешкоджають об'єднанню Італії²³.

Домініканці не мали права на зберігання заборонених книг у своїх монастирях. Серед усіх чернечих згромаджень лише єзуїти мали право на зберігання та використання цих книг з метою кращого вивчення «еретичних вчень» та полеміки з «еретиками»²⁴. Не зважаючи на те, що заборонених книг у бібліотеці отців-проповідників у Ярославі було небагато, важливо, що вони внесені до інвентаря фактично із збереженням оригінальної назви; досить рідкісним є те, що книги взагалі записані до інвентаря під назвами, а не просто вказано, скільки заборонених видань є у бібліотеці.

¹ Григулевич И. Инквизиция. – М.: Политиздат, 1985. – С. 399.

² Наукова бібліотека Львівського національного університету імені Івана Франка (далі – НБ ЛНУ). – Відділ рукописних, стародрукованих та рідкісних книг ім. Ф. П. Максименка (далі – ВРСРК). – Ркс. 290 III *Elenchus Librorum Jaroslaviam Translatorum Dominicanorum*. – АРК. 33-33 зв.

³ Grzebień L., ks. Organizacja bibliotek jezuickich w Polsce od XVI do XVIII wieku (II) // *Archiwa, biblioteki i muzeakościelne*. – Lublin, 1975. – Tom 31. – S. 253-254.

⁴ НБ ЛНУ. – ВРСРК. – Ркс. 290 III. – АРК. 33.

⁵ Witkowska A. *Biblia – przekłady polskie / Aleksandra Witkoska // Encyklopedia katolicka*. Tom II. – Lublin, 1976. – S. 414.

⁶ Komasar I. *Książka na dworach Wazów w Polsce*. – Wrocław, 1994. – S. 125.

⁷ Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. – К.: Критика, 2004. – С. 70.

⁸ НБ ЛНУ. – ВРСРК. – Ркс. 290 III. – АРК. 33.

⁹ *Index Librorum Prohibitorum*. – Romae, 1758. – P. 7.

- ¹⁰ НБ ЛНУ. – ВРСРК. – Ркс. 290 III. – АРК. 33.
- ¹¹ Index Librorum Prohibitorum. – P. 54.
- ¹² Cameron E. Primitivism, Patristics, and Polemic in Protestant Visions of Early Christianity // *Sacred History. Uses of the Christian Past in Renaissance World.* – Oxford, 2012. – P. 42.
- ¹³ НБ ЛНУ. – ВРСРК. – Ркс. 290 III. – АРК. 33.
- ¹⁴ Index Librorum Prohibitorum... – P. 165.
- ¹⁵ Античность перед загадкой человека и космоса / [сост. И. И. Бурдуков]. – СПб, 2008. – С. 556.
- ¹⁶ НБ ЛНУ – ВРСРК. – Ркс. 290 III. – АРК. 33.
- ¹⁷ Index Librorum Prohibitorum... – P. 106.
- ¹⁸ Mattox M. L. *Defender of the Most Holy Matriarchs: Martin Luther's Interpretation of the Women of Genesis in the Enarrationes in Genesin, 1535-1545.* – Leiden, Boston: Brill, 2003. – P. 103.
- ¹⁹ Index librorum prohibitorum... – P. 167.
- ²⁰ НБ ЛНУ. – ВРСРК. – Ркс. 290 III. – АРК. 33.
- ²¹ Там само. – АРК. 33зв.
- ²² Бичко А. Нікколо Мак'явеллі та його епоха // Мак'явеллі Н. Флорентійські хроніки. Державець. – К.: Основи, 1998. – С. XII.
- ²³ Рассел Б. *История западной философии.* – К.: Основи, 1995. – С. 426.
- ²⁴ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995* / [oprac. Ludwik Grzebień]. – Kraków: Wydawnictwo WAM, 1996. – S. 340.